

PREDSTAVLJANJE ROBERTA WALSERA

O Kafki bi se moglo reći da ne bi bio sasvim ono što jeste da mu nije prethodio Robert Valzer (Robert Walser). Ali bez Kafke, bez krajnje pažnje koja se pridaje najmanjem retku njegovih Pisama i njegovog Dnevnika, bez autoriteta koji mu daje ubičajena strogost njegovih literarnih sudova, nedostajao bi Valzeru dobar broj čitalaca koje on danas ima, i koji su upravo najbolje pripremljeni da ga razumeju. Ma da je u poslednjem periodu svoga života Valzer opešao samo daleki glas literature, ipak nije mogao da uopšte ne zna za tu paradoksalnu situaciju koja je od njega istovremeno činila Kafkinog prethodnika i neku vrstu dužnika. Može se pretpostaviti da je zbog toga osetio izvesnu gorčinu. Zapaženo je da je Valzer svaki put kad ga je njegov prijatelj i izdavač Karl Zelih potsećao na Kafkinu divljenje i na način na koji je ono delovalo na najobražovanije u Pragu, — tvrdoglavo ćutao.

Dva pisca se nisu poznavala, i ma da su bili savremenici — Valzer, rođen 1878, bio je pet godina stariji od Kafke, — nema ni najmanjeg sinhronizma u ono me što se čovek ne usudjuje da nazove njihovim životnim putem. Zaista, Valzer prekida sa pisanjem romana, ako ne i sa svom literarnom aktivnošću, oko 1909, to jest, kad Kafka tek jedva skicira svoje prve novele, a njegovo prerano prekinuto delo gotovo je palo u zaborav u trenutku kad su Kafkini posmrtni romani najzad, posle dugog odlaganja, objavljeni. Ove nezgode, koje su u jednom i u drugom slučaju imale različite posledice, objašnjavaju čudnu promenu perspektive: oko 1910 Kafka, koji još ništa nije objavio, u očima svoje okoline mogao je zaista da bude, ne Valzerov učenik, nego neka vrsta brata njegovih čudnih ličnosti*, dok bi danas Valzer u očima neupućenog čitaoca izgledao kao učenik. Kad se izjednom uspostavi hronologija, koji da se tu ne može govoriti

o uticaju, nego pre o slučajnosti ili srodnosti duha. Valzer je jedini savremeni pisac koji je neosporno istakao Kafkinu prozu. U to će se svako uveriti čitajući sledeće stranice, izvode iz „Zavoda Benjamenta“, trećeg i poslednjeg Valzerovog romana; slaganja su tako zapanjujuća u izvesnim obrtima, ritmu rečenice, izboru tačaka gledanja sa kojih su stvari opisane, da se čak i stručnjak može prevariti za trenutak.

Samo za trenutak, istina, jer te sličnosti vremenom podvlače razlike stavova koji duboko razdvajaju ova dva dela. Rođen u Svajcarskoj, u staroj porodici poreklom iz kantona Bern, i ma da skromnoj, vekovima poznatoj kao časnoj, Valzer nije izgnanik u strašnom značenju koje je Kafka dao toj reči; on ima otadžbinu, pretke, maternji jezik, pravu zemlju pod nogama. Bez sumnje, on oseća da ga sumnja, da ga progone neizrecivim presudama koje odgoneta sa usana drugih, da je stranac u svojoj rodjenoj zemlji, i usamljen, ali to dolazi od osećanja da je iščupan iz korena, a to sumnje više lični nego socijalni, i tu siromaštvo igra možda manje odlučujuću ulogu od osećanja deklasiranosti. Otuda, tačno, duboko osećanje da je iščupan iz korena, od koga pati, proizvodi svoje prve posledice: primoran zbog porodičnih prilika da vrlo rano prekine školovanje i da zaraduje za život, Valzer ne pokušava da popravi svoj položaj, naprotiv, on ga prihvata i čak ga pogoršava, smatrajući da je još previsek za njega. Njegova velika ljubav prema neuspehu tako dvosmislena kao što je bila, čak tako izazivačka u izvesnom smislu, povela ga je u traženju posla, vrlo rano, na najskromnije, i najslabije plaćene radove. „Uzasavam se pri pomisli, govorio je, da bih mogao imati uspeha u životu.“ Taj užas je tako stvaran da ga gura bez prestanka napred, na drugo mesto, kao nomada koji ne može da se odupre privlačnosti neski-

tačkog života, ali uvek odlazi opsenjen slobodom. I godinama vodi on pravi skitački život, menjajući neprestano mesto boravka i službu. Radeći kad je bio prinudjen, i zaustavljajući se da bi pisao, kad je zaradio za život. Sa sedamnaest godina napušta porodicu i radi kao činovnik u jednoj banci, zatim u osiguravajućem društvu u Bazelu, Stuttgartu, Cirihiu... U Cirihiu je počeo da piše pesme i da bi im se mogao posvetiti, on nam kaže** „svaki put je napuštao svoju službu, očigledno ubeđen da je umetnost nešto veliko“. Posle boravka u Tunu i Soleru, on se ponovo nalazi u Cirihiu, gde postaje sve nestaliji u načinu na koji zaraduje za život, sasvud trgovačke knjige u Birou za pomoć nezaposlenima, čas se upošljava kao „momak za sve“. Oko 1906. odlazi do Berlina, gde pokušava da živi od pera, i gde zaista piše tri romana, koji su i jedini njegovi romani. Ostaje sedam godina u Nemačkoj, a posle, program iz Berlina, kao što je bio iz svakog mesta, možda strahom, jer je sve više osećao osiromašavanje svojih stvaralčkih mogućnosti, vraća se u Bien, svoj rodni grad, i zaustavlja se u njemu izvesno vreme. 1920-te on može da veruje da se stvarno vratio kući da nastavi rad, ali ništa od toga, sledeća ga godina nalazi u Bernu, gde još u više mahova menja boravište i službu. Sve do dana kada ga zlo, koje je bez sumnje dugo podrivalo njegovu mentalnu ravnotežu, prisili da se zaustavi jednom za uvek među zidovima azila. On, koji nikada nije mogao da se skrasi, živeće zatvoren dvadeset šest godina, i za vreme tih dugih godina usamljenosti neće više napisati ni jedan jedini red.

Iznenadajućom protivrečnošću, ova skitnica, kojoj su se društvene prinude činile nepodnošljive u isto vreme bila je prinudjena da proda svoju slobodu, jer u dva maha najmanje, on izabra službu koja najviše liči na ropstvo: službu slugu. Ov

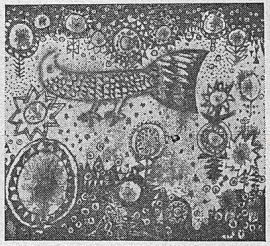
de stvarno treba govoriti o izбору, jer ako ga je nužda naterala da postane „momak za sve“, prema njegovom vlastitom izrazu, u jednoj vili na Ciriškom jezeru, ne vidi čovek kakva je nevolja mogla da ga gurne da stupi kao učenik u školu određenu za stvaranje profesionalne posluge. No ne treba sumnjati da je on to učinio, bilo šta da je ponekad o tome govorio, jer su uspomene na tu školu iznesene u „Zavodu Benjamenta“, zavodu polu-sirotištu, polu-pruskoj kasarni, gde mladi Jakob okušava svoj poziv „služenja“. Taj poziv koji tako retko prati književnost, bio je i Valzerov poziv; činjenica da ga je on zaista poveo da stupi u službu jednog grofa, u zamku u Gornjoj Slezijskoj, dovoljna je da dokaže njegovu ozbiljnost i da ga odvoji od čisto estetskog stava. Uprkos ironiji koja ga je prožimala, i koja uvek dozvoljava da se pod poniznošću oseti ponos, a pod javno objavljenim poštovanjem — poruga i mržnja, ljubav prema neuspehu za Valzera je prava strast kojoj posvećuje ne samo svoj život, nego čak i ono što bez sumnje nije hteo — izgleda za svoje delo.

Očigledno je da to osećanje iščupaniosti iz korena, koje je Valzeru nametnuto strašnu opkladu sa samim sobom, nema ni istu vrednost ni iste posledice kao ono od koga je Kafka napravio glavnu temu svoga dela. Kafkin roman doista ne pokazuje iščupaniost iz korena, nego ozbiljni unutrašnji sukob, do koga ona neizbežno dovodi, on je priča o ogorčenoj borbi, u koju je ličnost tako potpuno založila svoju egzistenciju, da ona može da se završi samo pobedom ili smrću. Zaista, junak uvek naseda, ali s jedne strane, on se nikada ne obeshrabruje (on ponovo počinje bitku u nekoj drugoj priči), a s druge strane, osuduje ga baš neuspeh. U izvesnom smislu K. je optužen samo zbog svoje slabosti, i razume se, optužuje ga Kafka. Sasvim je drugačije kod Valzera koji, postavljajući neuspeh kao cilj, lišava

svoj roman svih epskih mogućnosti borbe tako da njegove ličnosti, unapred pobeđene, i uz to još zadovoljene, sve u svemu nemaju šta da rade i mogu sasvim mirno da klize prema ništavilu. Izlazi da njegova priča nije više potpuno roman, nego neka vrsta poeme o padu, podrugljiva pesma u slavu čudnog poraza postignutog bez napora i rizika. To odsustvo veza, koje sme ta romanu, neosporno daje prednost ličnosti, njemu one duguju svoju neverovatnu slobodu i najveće delo svoje privlačnosti. Da li je Valzer znao da pasivnost na koju je osudio svoja bića obeležava i njihove granice? To dopušta da se mnoge stvari nagadjaju, naročito njegovo napuštanje romana, koje on objašnjava govoreći da mu se roman čini „prevelikom za njega“. Da bi našao leka onome što je gledao kao slabost pred impozantnom veličinom romana, trebalo je bez sumnje, ne toliko da se izmeni stil ili da se prošire ličnosti, nego da se prekine fatalnost njegovog života. Izgleda da je poslednji put pokušao to da učini u Berlinu. Ali ako je posle „Zavoda Benjamenta“ zaista napisao tri dovršena romana, on ih je spalio, čak i ne pokušavši da ih objavi, a u poslednjim godinama svoga života, jedva da ih se sećao.

* Postoji pismo u kome Kafka odgovara na jednu aluziju ove vrste. Ono je upućeno na njegovo vođe direktora, koji ga je potudio bez sumnje sa Simeonom Tanerom, junakom prvog Valzerovog romana (Cf. Briefe, Fischer Verlag).

** U jednoj biografskoj belešci koju je sam sastavio za svog izdavača. I u drugom mestu kaže: „Pisati je kao moliti se“.

ROBERT WALSER

ZAVOD BENJAMENTA

(fragmenti)

Ovde ne učimo bog zna šta, nedostaje nastavno osoblja, a mi ostali, dečaci iz zavoda Benjamenta, ništa nećemo postići, to jest, svi ćemo kasnije biti vrlo ponizni i potčinjeni ljudi. Nastava koja nam je dana, uglavnom se sastoji u tome, da nam ulije poslušnost i strpljenje, dve osobine koje obećavaju malo uspeha, štaviše ni malo. Duhovnih uspeha, sigurno. Ali kakva korist od toga? Daju li vam duhovne pobeđe da jedete. Ja bih više voleo da budem bogat, da se vozim u fikeru, i da rasipam novac. Govorio sam o tome sa Krausom, svojim školskim drugom, ali on se zadovoljio da prezirvo slegne ramenima, ne ustojivši mi ne reći. Kraus ima principa, on čvrsto sedi u sedlu, on jaše na zadovoljstvu, a to je konj, koga ljudi koji vole da galopiraju, ne žele da jašu. Od kada sam u Zavodu Benjamenta, uspeo sam već da postanem zagonetka za samog sebe. I ja sam bio sam okužen nekim čudnim zadovoljstvom, koje nikada ranije nisam upoznao. Prilično slušam, ne tako dobro kao Kraus, koji izvršava naređenja majstorski, revnosno, glavačke. Mi drugi učenici, Kraus, Saht, Silinski, Fuks, veliki Peter, ja itd. „svi mi u jednom pogledu ličimo jedan na drugog, u pogledu našeg siromaštva i potpune zavisnosti. Mi smo ponizni, ponizni do zadnjeg stepena niskosti. Onaj koji ima jednu marku džeparca, gleda se kao privilegovani princ. Onaj koji kao ja puši cigarete, zbog svog rapsipništva zadaje brige drugima. Nosimo uniformu. No, ta nas uniforma u isto

vreme unižava i uzdiže. U njoj ličimo na robove, i vrlo je moguće da je to sramota, ali mi imamo i lepu spoljašnost, a to uklanja od nas veliku sramotu ljudi, koji se šetaju u odelu za njih dobrom, ali prljavom i pocepanom. Ja na primer, koji nisam nikada znao koje odelo da obučen, smatram da je nošenje uniforme vrlo prijatno. Ali još i sa te tačke, ja sam privremeno zagonetka za samog sebe. Možda je u meni čovek gadan, vrlo gadan. Možda naprotiv imam aristokratske krvi u venama. Ja to ne znam. Ali ono što znam je to, da ću kasnije biti jedna grabljivca sasvim okrugla nula. U starosti ću morati da služim mladene grubijane, sigurne u sebe i loše vaspitane, ili ću ići da prosim, ili ću propasti. Mi drugi, učenici ili siročići, mi u stvari imamo malo da radimo, gotovo nam i ne daju zadatke. Učimo napamet pravila koja su na snazi u zavodu. Ili pak čitamo priručnik pod naslovom: „Koji je cilj škole za dečake Benjamenta?“ Kraus još osim toga uči francuski, ali samo za svog grofa, jer stranih jezika i predmeta te vrste nema u našem rasporedu časova. Postoji samo jedan tečaj koji se neprekidno ponavlja: „Kako treba da se ponaša dečak? Sve u svemu cela se nastava vrti oko tog problema. Ne uliva nam se nikakvo znanje. Zato što, kao što sam rekao, nedostaje nastavno osoblja, to jest što Gospoda Nastavnici i Profesori spavaju, ukoliko nisu mrtvi ili obamrli ili skamenjeni svejedno, od njih mi, u svakom slučaju, nemamo nikakve koristi. Umesto učitelja koji ne

znam iz kakvih čudnih razloga, stvarno znam iz kakvih čudnih razloga, stvarno tajni strah, da tu ima nečeg sumnjivog. I od toga trenutka smatrao sam školu časove i upućuje nas jedna mlada dama, Benjamenta za lopovluk. Udjoh kod Diksestra Gospodina Direktora zavoda, Gospodjica Liza Benjamenta. Ona u vreme nastave ulazi u učionicu sa malim belim štapecem u ruci. Kad se ona pojavi svi želeo da budem njegov učenik. On na to ustajemo. Tek kad učiteljica sedne i mi učita i počeo da čita novine. Kancelarija, imamo prava da sednemo. Ona tri put taj običaj da se čuti i da se čitaju novine, svojim štapecem o ivicu stola, zatim počeo sve mi je to izgledalo u najvećoj meri nje čas. Kakav čas! Ipak, slagao bih kad sam na to mislim da je čudan. Ne, ono nam, čemu nas Gospodjica Benjamenta uči, izgleda mi vrednim da se zapamtiti. To je jer odjednom osetih da više neću stići da se izvučem. Davao sam obaveštenja mucajući, čak se usudih da podvučem da pripadam odličnoj porodici. Rekoh da je moj otac Veliki Savetnik, i da sam kidnuo od njega iz straha da me njegovo savršenostvo ne uguši. Direktor još malo počuta. Strah da ću biti prevaren dostiže vrhunac. Pomislih čak da će me mučiti, tajno ubiti, da će me mučiti. Tada me Direktor upita „vojmim zapovedničkim glasom, imam li kod sebe novca i ja odgovorih potvrdno.“ U tom slučaju daj ga brzo!“ naredi mi on, i čudna stvar, ja ga smesta poslušah, ma koliko zbog toga bejah uvečen. Nisam više sumnjao da sam pao u ruke razbojnika i varalice, i to me nije prečavalo da mu najposlušnije pružim novac! Kako mi se utisici od toga dana sada čine smešni! On gurnu novac u džep i učita. Tada dobih veliku hrabrost da mu pošlijivo zatražim priznanicu, na što dobih sledeći odgovor: „Ne daju se priznanice luđecima kao što si ti.“ Skoro sam se onestovio, Direktor zavodi. Taj maloumni majmun, Kraus, odmah ulete u sobu. Maloumni majmun? Oh nikako! Kraus je divan, divan. Samo u to doba ja to nisam mogao da znam. „Evo, Jakobe, novi učenik, vodi ga u učionicu!“ Tek što mu je direktor rekao, Kraus me šćepa i odvuču do učiteljice. Kako je čovek detinjast kada se boji! Nema gore vladanja od onog koje je rodilo nepoverenje i neznanje. Tako sam postao učenik internata.

Kako sam se glupo ponašao kad sam stigao ovamo! U početku sam bio besan zbog priljagv stepeništa. A to je jednostavno stepenište jedne kuće iz dvorišta, kakvih ima u svim velikim gradovima. Zatim sam zvonio i neka vrsta majmuna mi je otvorila vrata. To je bio Kraus. Ali toga dana ja sam ga prosto smatrao za majmuna, dok ga sada mnogo cenim, zbog čisto ličnih crta koje krase njegov karakter. Pitao sam ga da li mogu da govorim sa gospodinom Benjamenta, Kraus odgovori: „Da, Gospodine“, klanjajući mi se duboko, glupo. Taj pozdrav pobudi u meni